

УДК 342.4

Т.В. ЧУБАРУК, старший консультант Головного юридичного управління
Апарату Верховної Ради України

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СФЕРИ

Анотація. До питання конституційних принципів в інформаційній сфері.

Аннотация. К вопросу конституционных принципов в информационной сфере.

Summary. As to the question of constitutional principals in the informative space.

Ключові слова: конституційні засади, інформаційна сфера.

У сучасному демократичному суспільстві інформаційна сфера є важливою складовою суспільного устрою та його прогресивного розвитку. Еволюційне значення інформаційної складової полягає в тому, що сьогодні людство активно формує інформаційне суспільство, докладає зусиль для розвитку інформаційних технологій і створення високоефективного інформаційного середовища у глобальному вимірі. Водночас інформаційна складова виконує функціональну роль – виступає вагомим чинником розбудови конституційних інститутів, розвитку та зміцнення демократичних цінностей.

Інформаційна сфера не є автономною в системі суспільно-державних зв'язків. Умовою стійкого, стабільного розвитку суспільства і держави є забезпечення функціонування інформаційної сфери як правового простору. Втім, інформаційна сфера, являючи собою складну структуровану, утворену сукупністю різних елементів (основним з яких є інформація), формується та розвивається за власними принципами, що робить можливим характеризувати її як самостійну щодо цілей правового регулювання.

Розвиток суверенної України як незалежної, демократичної, соціальної та правової держави забезпечується утвердженням і зміцненням конституційних засад, єдиним джерелом яких є Конституція України. Конституційні засади закріплюють основні права, свободи людини, принципи суспільного і державного ладу, взаємовідносини людини і держави. Конституційні засади виступають “векторами” розвитку суспільних відносин та подальшого розвитку законодавства.

Тому дослідження конституційних засад щодо правового регулювання інформаційної сфери об'єктивно сприятиме її розвитку та формуванню інформаційного законодавства, яке покликано впорядкувати суспільні інформаційні відносини, що виникають у процесі здійснення інформаційної взаємодії, а також спрямовані на забезпечення не лише інформаційних та інших, пов'язаних із ними, прав та інтересів людини, суспільства та держави.

Значення конституційних засад для правового регулювання полягає в їх універсальності, що зумовлено особливим місцем конституційного права серед інших галузей права. Адже в ньому закріплюються основи суспільного ладу, державної та правової систем, що є визначальним в окресленні напрямів розвитку всіх сфер суспільного життя, що стосується також інформаційної сфери.

Чимало вітчизняних наукових робіт присвячені питанню “конституційних засад”, але мало які з них торкаються питання щодо визначення змісту, суті поняття “конституційні засади” [1 – 4]. Загалом розробки стосувалися окремих питань залежно від сфери правового регулювання. Здебільшого дослідники визначають поняття “конституційні засади” як “фундаментальні системостворчі положення установчого характеру, які

закріплені в Конституції України і є юридичним підґрунтям” [5, с. 4], зміст якого достатньо широкий та охоплює ряд важливих аспектів [6, с. 62-68]. Погоджуючись із цією думкою, автор водночас ставить за мету дати власне визначення поняття “конституційні засади правового регулювання інформаційної сфери”. Термін “конституційні засади” у спеціальній юридичній літературі отримав широке застосування. Водночас спеціалісти окремих галузей права по-різному визначають їх юридичну сутність, не торкаючись смислового змісту даної категорії.

На нашу думку, якщо принцип отримав конституційне закріплення, він водночас отримує найвище вираження нормативності. Закріплені на конституційному рівні принципи набувають конституційно-засновницького змісту. Тож конституційні принципи регулювання інформаційної сфери є конституційними засадами, що лежать в основі правового регулювання відповідних суспільних відносин.

Принципи, які виражені в Конституції України, мають єдиний (конституційний) рівень у структурі, розрізняються з погляду найбільш загального свого змісту: чи охоплюють вони всю систему національного права (загальні чи загальноправові принципи), міжгалузеві принципи або принципи галузевої спрямованості (окремої галузі такої, як інформаційне право). Ця система, яка доповнюється галузевими принципами та принципами правових інститутів галузі в сукупності із зазначеними конституційними принципами, становить певну цілісність, стабільність та основу якої формують конституційні принципи. Принципи у зазначеній системі структуруються відповідно до певної ієрархії як загальноправові принципи, міжгалузеві принципи та принципи “галузевої спрямованості”.

Водночас необхідно вирізняти основні принципи інформаційного права, які є принципами галузевого рівня та охоплюють своїм змістом всю систему норм інформаційного права від конституційних принципів галузевої спрямованості (конституційні принципи правового регулювання інформаційної сфери), які мають міжгалузевий характер (наприклад, гарантованість доступу до екологічної інформації, правове регулювання цього принципу базується на двох галузях – екологічній та інформаційній).

Ось чому не викликає заперечень думка про те, що на рівні національних правових систем принципи права найчастіше закріплюються в конституціях, конституційних чи інших фундаментальних законах.

Конституційні засади мають важливе значення в правовому регулюванні будь-яких суспільних відносин, водночас, окрім власне конституційних принципів як нормативних положень, атрибутивно пов’язаних з такими джерелами права, як Конституція, можна виділити цілий ряд принципів, хоча і не закріплених прямо в Конституції, але які мають конституційну основу. Тому, на думку автора, важливого значення набувають питання визначення ознак і властивостей принципів, що утворюють конституційну матерію.

На думку Г.А. Гаджієва, уявлення про конституційні принципи достатньо еластичні. Однак, як він зазначає, “це не флюгер, що змінює напрям залежно від напрямку вітру”. Стійкість уявлень про конституційні принципи повинна забезпечуватися, зокрема, шляхом виявлення об’єктивної природи кожного конституційного принципу. Конституційна політика повинна спиратися на об’єктивну природу конституційних принципів. Уявлення про конституційні принципи не повинні змінюватися [7, с. 76-83].

Конституційні принципи завдяки своїй лаконічності втілюють у собі дух і зміст Конституції. Саме тому вони створюють можливість адаптувати конкретні конституційні норми до умов суспільного життя, що постійно змінюються. “Буква” конституційного права – це його конкретні норми, дух його – у принципах [7].

Система конституційних засад не є однорідною; вона охоплює: 1) які: найбільш загальні принципи, що визначають засади державно-суспільного ладу та характеризують-

ся високим рівнем юридичного узагальнення та втілюють загальні суспільно-ціннісні ідеали у формі певної абстрактної декларативності; 2) так і принципи, що містять конкретний конституційно-регулятивний зміст і втілюють правові конструкції реалізації загальних конституційних засад на рівні предметного узагальнення. У поєднанні вони утворюють певну конституційну модель, якій мають відповідати суспільні відносини і що забезпечує певний формат їх правового регулювання.

Основними юридико-правовими ознаками конституційних принципів є:

- юридизація (закріплення) їх у законодавчому акті вищої юридичної сили, що забезпечує вищий рівень імперативності;
- високий рівень узагальнення (абстрактного чи предметного);
- нормативно-засадничий і системоутворюючий зміст, що полягає у пріоритетності їх перед іншими правовими нормами.

Підкреслимо, що характерною для нашої Конституції є наявність засадничих ідей, у тому числі принципів конституційно-правового регулювання інформаційної сфери. Вони є найбільш важливими засадами, першоосною правового регулювання інформаційної сфери та мають певний пріоритет перед галузевими принципами, тобто власне принципами інформаційного права, норми якого повинні бути спрямовані на реалізацію засад.

Отже, необхідно відрізнити від конституційних принципів правого регулювання інформаційної сфери окремі принципи інформаційного права. Вважаємо, що конституційні принципи органічно реалізуються в системі принципів інформаційного права, але головним є розмежування конституційних та галузевих принципів.

Треба відмітити, що, проаналізувавши різні класифікації принципів, є підстави стверджувати, що система принципів інформаційного права повинна гармонійно поєднуватися із загальноправовими принципами та спиратися на систему конституційних принципів правового регулювання інформаційної сфери.

Ефективна реалізація галузевих принципів (принципів інформаційного права) формується на основі конституційних принципів, що виконують орієнтаційну, спрямовуючу та системоутворюючу функції, як у правозастосовчій практиці, так і законотворчій діяльності.

Необхідно підкреслити, що Конституція України має прямий вплив і вищу юридичну силу. Це передбачає, що принципи, закріплені в ній, повинні бути реалізовані в чинному законодавстві. Водночас розробка концепції реалізації конституційних принципів у галузевому законодавстві повинна відбуватися відповідно до моделі, що сформована в рамках конституційного права.

З іншого боку, значення конституційних принципів зумовлюється тим, що конституційні принципи є не тільки в основі інформаційного законодавства та визначають його зміст, а й тим, що інформаційне законодавство є результатом утвердження та розвитку в ньому конституційних засад.

Конституція України містить ряд положень, що безпосередньо спрямовані на регулювання інформаційної сфери суспільних відносин в Україні. Особливе значення має ст. 3 Конституції України, відповідно до якої людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Положення цієї статті безпосередньо не містять вказівки на соціальну цінність інформаційної складової для людини, проте перебувають у прямому зв'язку з певними нормами розділу II “Права, свободи та обов'язки людини і громадянина”.

Статтею 34 Конституції України гарантовано право на свободу думки і слова, право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію. Статтею 32 Конституції України не допускається збирання, зберігання, використання та поширення кон-

фіденційної інформації про особу без її згоди, гарантовано право на офіційну інформацію про себе. Цією ж нормою утверджено поняття державної таємниці та іншої захищеної законом таємниці. Інформаційну безпеку як одну з найважливіших функцій держави встановила стаття 17 Конституції України, а стаття 50 – право вільного доступу до екологічної інформації. Стаття 57 гарантує доступ до правової інформації.

Наведені положення поєднуються єдиним предметним критерієм, пов’язані між собою системно-логічними зв’язками, на нашу думку, утворюють предметний блок конституційних засад, що спрямовані на правове регулювання інформаційної сфери.

Під конституційними засадами правового регулювання інформаційної сфери можна розуміти основоположні конституційні принципи:

- забезпечення інформаційної безпеки;
- гарантування права на інформацію, що також включає в себе право на свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань;
- забезпечення права доступу до інформації.

Отже, конституційні засади правового регулювання інформаційної сфери – це закріплені в Конституції України основні ключові положення, ідеї, що спрямовані на забезпечення та розвиток інформаційних відносин; є правовою основою формування національного інформаційного законодавства та розбудови держави відповідно до сучасних стандартів (що, зокрема, передбачає входження до світового інформаційного суспільства).

Використана література

1. Єрмолін В.П. Конституційні засади виконавчої влади в Україні (проблеми теорії і практики) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 “Конституційне право” / В.П. Єрмолін. – К., 2003. – 17 с.
2. Журавльова Г.С. Конституційні засади становлення і розвитку парламентаризму в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 “Конституційне право” / Г.С. Журавльова. – Харків, 1999. – 19 с.
3. Пелих Н. А. Конституційні засади діяльності міліції України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02. “Конституційне право” / Н.А. Пелих. – К., 2002. – 18 с.
4. Фрицький Ю.О. Теоретичні засади державної влади в Україні: автореф. дис.на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.02 “Конституційне право; муніципальне право” / Юрій Олегович Фрицький. – К., 2009. – 38 с.
5. Кулага Е.В. Конституційні засади розвитку системи внутрішніх справ : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 “Конституційне право” / Е.В. Кулага. – К., 2005. – 17 с.
6. Демидова О.И. Понятие и принципы конституционных основ российского федерализма / О. И. Демидова // Проблемы современного российского и международного права. – М. : Изд-во Калининградского гос. ун-та, 2005. – С. 62-68.
7. Гаджиев Г.А. Об эластичности конституционных принципов и конституционной политике / Г.А. Гаджиев // Актуальные проблемы теории и практики конституционного судопроизводства : сб. науч. трудов. – Казань : ООО “Офсет-сервис”, 2006. – С. 76-83.

~~~~~ * * * ~~~~~